

کنفرانس خلع سلاح و گزارشی ازدوران ریاست ایران

این نوشته از دو بخش تشکیل شده است: در بخش اول، کنفرانس خلع سلاح و مواد دستور کار آن به اختصار معرفی و ارزیابی گردیده و در بخش دوم، فعالیتهای هیئت نمایندگی جمهوری اسلامی ایران در دوران عهده‌داری ریاست کنفرانس در ماه سپتامبر ۱۹۸۸ تشریح شده است.

۰۱

کنفرانس خلع سلاح شکل تکامل یافته سازمانهایی از قبیل کمیسیون انرژی اتمی^۱، کمیسیون سلاحهای متعارف^۲، کمیسیون خلع سلاح^۳، کمیته ده ملیتی خلع سلاح^۴، کمیته ۱۸ ملیتی خلع سلاح^۵، کنفرانس کمیته خلع سلاح^۶ و سرانجام، کمیته خلع سلاح^۷ است که به ترتیب از بدو تأسیس سازمان ملل برای تحقق خلع سلاح جامع و کامل به وجود آمده، هر کدام مدتی پاییدند.

نقش ملل متحد در خلع سلاح براساس منشور آن، که عزم کلیه اعضا را در «حفظ نسلهای آینده در برابر جنگ» خاطر نشان ساخته، تعیین شده است و براساس سند نهایی اولین اجلاس ویژه مجمع عمومی در مورد

خلع سلاح^۸ به سال ۱۹۷۸ (سال تأسیس کنفرانس خلع سلاح)، سازمان ملل متحد نقش اصلی و مسئولیت نخستین را در زمینه خلع سلاح به عهده دارد و کنفرانس خلع سلاح تنها مرجع مذاکرات چند جانبه جامعه بین المللی در این زمینه است.

نهادهای پیشین این کنفرانس تاکنون در تدوین و انعقاد چند معاهده چند جانبه در زمینه کنترل تسلیحات موفق بوده‌اند؛ از جمله معاهده منع محدود آزمایشهای هسته‌ای^۹ (۱۹۶۳)، معاهده فضای ماورای جو^{۱۰} (۱۹۶۷)، معاهده عدم گسترش سلاحهای هسته‌ای^{۱۱} (۱۹۶۸)، معاهده بستر دریا^{۱۲} (۱۹۷۱)، کنوانسیون ممنوعیت سلاحهای میکروبی^{۱۳} (۱۹۷۲) و کنوانسیون عدم استفاده نظامی از محیط^{۱۴} (۱۹۷۷). این کنفرانس ۴۰ عضو دارد که ترکیب آن بازتاب گروههای سیاسی و جغرافیایی جهان است: ۱۰ کشور از بلوک غرب^{۱۵}، ۸ کشور از بلوک شرق^{۱۶} و ۲۱ کشور غیرمتعهد و بی طرف^{۱۷}. ایران در سال ۱۹۷۵ به عضویت کنفرانس خلع سلاح پذیرفته شد. این کنفرانس تا حدود زیادی مستقل از سازمان ملل است، اما سالانه به مجمع عمومی

عمومی *، کمیته های ویژه * * و گروه های کار * * * یا هر ترتیب مقتضی دیگر مورد توافق، دنبال می کند و سالانه ۶ ماه در ژنو (فوریه، مارس، آوریل و نیمه ژوئن تا نیمه سپتامبر) مقارن زمانی که مجمع عمومی سازمان ملل اجلاس ندارد، تشکیل جلسه می دهد و قاعده اجماع بر کار کنفرانس حکمفرماست.

مواد دستور کار کنفرانس در حال حاضر به

ترتیب زیر است:

۱. جلوگیری از آزمایشهای هسته ای؛^{۱۸} ۲.

توقف مسابقه تسلیحاتی هسته ای و خلع سلاح

هسته ای؛^{۱۹} ۳. جلوگیری از جنگ هسته ای

شامل کلیه مسائل مربوط؛^{۲۰} ۴. سلاحهای

شیمیایی؛^{۲۱} ۵. جلوگیری از مسابقه تسلیحاتی

در فضای ماورای جو؛^{۲۲} ۶. ترتیبات مؤثر

بین المللی به منظور تضمین امنیت دول فاقد

سلاحهای هسته ای در برابر استفاده یا تهدید به

استفاده از سلاحهای هسته ای؛^{۲۳} ۷. انواع

جدید سلاحهای امحاء جمعی و سیستمهای

جدید چنین سلاحهایی شامل سلاحهای

رادیولوژیک؛^{۲۴} ۸. برنامه جامع

خلع سلاح.^{۲۵}

طی سالهای گذشته، این کنفرانس نقش

مفیدی در حفظ و استمرار مذاکرات خلع سلاح

و گفتگو در زمینه مسائل امنیتی ایفا کرده

است و به پیشرفتهایی در زمینه های مختلف،

بویژه تدوین متن پیش نویس یک کنوانسیون

مربوط به سلاحهای شیمیایی، نایل گردیده

است. براساس این کنوانسیون، تولید، توسعه،

ملل متحد گزارش می دهد و توصیه های مجمع را رسیدگی می کند. بودجه کنفرانس را سازمان ملل تأمین می کند و محل تشکیل جلسات کنفرانس در مقر اروپایی این سازمان قرار دارد. در ضمن، دبیر کل سازمان ملل با مشورت اعضای کنفرانس، دبیر کل کنفرانس را مستقیماً منصوب می کند.

مسئولیت کنفرانس خلع سلاح مذاکره و

تدوین توافقنامه های چند جانبه در زمینه های

مختلف خلع سلاح است. این وظیفه بسیار

پیچیده ای است، زیرا به معنی کنترل و توقف

مسابقه تسلیحاتی است که طی ۴۰ سال

گذشته در تمامی زمینه ها ادامه داشته، به

طوری که امروزه حداقل ۵۰ هزار سلاح

هسته ای وجود دارد و مجموع قدرت انفجاری

آنها یک میلیون برابر بمبی است که در

هیروشیما منفجر گردید؛ یا به عبارت دیگر،

برابر ۱۳ میلیارد تن تی. ان. تی که نصیب هر

مرد، زن و کودکی که هم اکنون در دنیا

زندگی می کند ۳ تن خواهد شد. به علاوه،

تخمین زده شده که مجموع قدرت انفجاری

سلاحهای هسته ای موجود ۲۰ هزار مگاتن

است و می تواند ۵۰ بار کره ارض و جمعیت

روی آن را به خاکستر مبدل سازد؛ و این

جدای از سلاحهای کلاسیک، شیمیایی،

میکربی، رادیولوژیک و... است که بیش از

هر زمان دیگر، حیات انسانها را به خطر

انداخته اند.

این کنفرانس کار خود را از طریق جلسات

* Plenary Meetings

* * Adhoc Committees

* * * Working Groups

مختلف، از جمله مقتضی بودن شروع مذاکرات راجع به این موضوع در کنفرانس خلع سلاح، آن هم در مقطع فعلی، نظریات متباینی وجود دارد.

بر سر درجه تقدم منع جامع آزمایش هسته‌ای، موضوع ماده ۱، نیز اختلاف نظر شدیدی وجود دارد. پاره‌ای اعضای گروه غرب بویژه آمریکا، انگلیس و فرانسه آن را هدفی بلندمدت تلقی می‌کنند که پیش از آن باید ذخایر هسته‌ای به طور اساسی تقلیل یافته و این مسئله در چارچوب روند کلی خلع سلاح هسته‌ای حل گردد. علت خودداری اعضای این گروه، بویژه سه کشور مذکور، از تشکیل یک کمیته ویژه برای مذاکره درباره این ماده در واقع از این موضع اساسی غرب ناشی می‌شود که آزمایش منظم و مداوم سلاح‌های هسته‌ای موجود و انواع جدید سلاح‌های هسته‌ای و تضمین کارایی آنها از این طریق، ضامن بازدارندگی هسته‌ای است که به نوبه خود حافظ صلح و امنیت بین‌المللی می‌باشد. به هر حال، نظر غالب این است که به عنوان تقدم درجه اول، معاهده‌ای در توقف آزمایش‌های هسته‌ای مورد مذاکره قرار گرفته و منعقد گردد. در سال‌های ۱۹۸۲ و ۱۹۸۳ ارگانی فرعی برای بحث درباره این ماده به وجود آمد و عموماً مسائل مربوط به بازرسی و رعایت معاهده را بررسی کرد. از آن زمان تاکنون، رسیدگی به این ماده تنها در جلسات عمومی کنفرانس ادامه داشته و در این خصوص پیشنهادهای کتبی و شفاهی متنوعی ارائه شده است. به علاوه، گروه ویژه کارشناسان علمی مأمور بررسی اقدامات هماهنگ بین‌المللی در

ذخیره‌سازی، انتقال و استفاده از سلاح‌های شیمیایی ممنوع و ذخایر این سلاح‌ها محو خواهد گردید. تاکنون روی بافت کلی کنوانسیون توافق شده و در تعریف سلاح شیمیایی پیشرفتهایی صورت گرفته و تدوین مقدماتی پاره‌ای از مواد آن آغاز شده و بر سر امحاء ذخایر سلاح‌های شیمیایی نیز زمینه مشترکی بین اعضا به وجود آمده است. اما پاره‌ای مشکلات هنوز حل نشده است از جمله مسائل مربوط به بازرسی و رعایت کنوانسیون صنایع تولید سلاح‌های شیمیایی، نحوه امحاء یا استفاده آتی از این صنایع و مسئله عدم تولید سلاح شیمیایی در صنایع تولیدی که مواد شیمیایی غیرنظامی تولید می‌کنند. علاوه بر ماده مربوط به سلاح‌های شیمیایی (ماده ۴)، سایر مواد دستور کار کنفرانس خلع سلاح به ترتیب اهمیت و تقدم به شرح زیر است:

ایجاد یک کمیته ویژه در سال ۱۹۸۵ برای رسیدگی به ماده ۵، یعنی «جلوگیری از مسابقه تسلیحاتی در فضای ماورای جو»، با دستورالعمل «رسیدگی اساسی و عمومی به مسائل و موضوعات مربوط به جلوگیری از مسابقه تسلیحاتی در فضای ماورای جو با توجه به کلیه قراردادهای و پیشنهادهای موجود و ابتکارهای آتی»، اولین قدم در جهت گشودن باب گفتگو راجع به این ماده مهم بود. اگر چه دستورالعمل کمیته در سال ۱۹۸۵ در جهت مذاکره نبود،^{۲۶} اما پایه‌ای برای رسیدگی چندجانبه به این مسئله تلقی می‌شد. در حالی که بین اعضا بر سر اهمیت و تقدم موضوع و نیاز به استمرار کار اساسی توافق عمومی وجود دارد، اما بوضوح روی جنبه‌های

جنگ هسته‌ای را دارای تقدم فراوانی دانسته و خواستار آغاز مذاکرات بر سر آنچه که آن را اتخاذ بی‌وقفه اقدامات منسجم و عملی در جهت جلوگیری از چنین جنگی تلقی می‌کنند، هستند. نظر گروه غرب در مورد این ماده این است که با گفتن «جنگ به طور عمومی» میزانی از بار مسئولیت این ماده را متوجه کشورهای عضو گروه غیرمتعهد کرده و تقدم جنگ هسته‌ای را تعدیل نماید تا چنین وانمود شود که خطر سایر جنگها از جنگ هسته‌ای کمتر نیست و به‌طور طبیعی این نتیجه حاصل شود که وخامت اوضاع و شرایط سیاسی و نظامی و اقتصادی جهان، در حال حاضر بیشتر ناشی از جنگهای جهان سومی است، زیرا تا به حال جنگ هسته‌ای صورت واقعتاً به خود نگرفته است. جنبه دیگر نظر غرب که به گروه شرق برمی‌گردد، این است که مادامی که جانشین مناسبی برای بازدارندگی هسته‌ای که در شرایط فعلی ضامن صلح و امنیت بین‌المللی تلقی می‌شود یافت نشده، چنین جنگی محتمل و صحبت از تقدم پیشگیری از آن و «خلع سلاح هسته‌ای تا سال ۲۰۰۰» عملاً بلا اثر است.

ماده ۷، یعنی «انواع جدید سلاحهای امحاً جمعی»^{۲۸} سیستمهای جدید چنین سلاحهایی، شامل سلاحهای رادیولوژیک»، از دو بخش مجزا تشکیل شده است. در مورد بخش اول بسیاری از اعضا، بویژه از گروه دولتهای سوسیالیست و غیرمتعهد، از انعقاد یک قرارداد کلی با خصوصیتی جامع (که امکان انعقاد قراردادهای جداگانه در مورد انواع خاصی از تسلیحات را نیز از میان نبرد) حمایت می‌کنند

ردیابی و شناسایی وقایع زلزله‌نگاری^{۲۷} که ابتدا در سال ۱۹۷۶ ایجاد گردید، گزارشهای متنوعی از مراحل پیشرفت کار خود و سه گزارش عمده راجع به جزئیات یک نظام بین‌المللی برای مبادله اطلاعات زلزله‌نگاری به عنوان کمکی به سیستم بازرسی یک معاهده ممنوعیت آزمایش هسته‌ای، تهیه کرده است.

نظریات در مورد ماده ۲، یعنی «توقف مسابقه تسلیحاتی هسته‌ای و خلع سلاح هسته‌ای»، نیز متباین است. پاره‌ای از اعضای کنفرانس وابسته به گروه غرب احساس می‌کنند که مذاکره بین دو قدرت عمده هسته‌ای بهترین وسیله برای نیل به پیشرفت در توقف مسابقه تسلیحاتی بوده و در نتیجه، در مقطع فعلی از انجام مذاکرات چند جانبه راجع به این ماده در کنفرانس خلع سلاح حمایت نمی‌کنند. اعضای دیگر از بلوک شرق و دولتهای غیرمتعهد معتقدند که کنفرانس می‌تواند نقش مفیدی در این زمینه ایفا کند و از این رو پیشنهادهایی را در جهت آغاز مذاکرات چند جانبه که به اقدامات خلع سلاح هسته‌ای منتهی شود ارائه کرده‌اند.

در نحوه برخورد با ماده ۳، یعنی «جلوگیری از جنگ هسته‌ای، شامل کلیه مطالب مربوط»، نیز اختلافی ادراکی وجود دارد. در حالی که کشورهای عضو گروه غرب معتقدند که این موضوع باید در چارچوب جلوگیری از جنگ به طور عمومی بررسی شود و مسئله اصلی در حال حاضر بهبود اوضاع و شرایط در جهت صلح و امنیت بین‌المللی در عصر هسته‌ای است، سایر اعضای کنفرانس از بلوک شرق و دولتهای غیرمتعهد جلوگیری از

هسته‌ای، موضوع ماده ۶ دستور کار کنفرانس، مورد توجه ویژه دول فاقد سلاح‌های هسته‌ای بوده است. درحالی که آنها در جستجوی تضمینات بی قید و شرط بین‌المللی - ترجیحاً در شکل یک کنوانسیون بین‌المللی - هستند، پنج قدرت اصلی دارنده سلاح هسته‌ای (به استثنای چین) به حمایت از دیدگاه موجود مبتنی بر اعلامیه‌های یک‌جانبه یا تضمیناتی که در واقع نگرانی‌های امنیتی خودشان را ملحوظ داشته، ادامه می‌دهند. پاره‌ای از کشورهای غیرمتعهد نسبت به ارزش واقعی این تضمینات یک‌جانبه شدیداً اظهار تردید کرده‌اند، زیرا در این اعلامیه‌ها عدم کاربرد سلاح هسته‌ای علیه دول فاقد این سلاح مشروط به تحقق شرایطی شده که در عمل با واقعیات جاری روابط بین‌المللی مغایرت دارد. تنها کشور چین است که چند سال پیش بدون هیچ‌گونه شرط قبلی اعلام کرد که اولین استفاده کننده از سلاح هسته‌ای علیه دول فاقد آن نخواهد بود.

آخرین ماده اساسی، «برنامه جامع خلع سلاح»، موضوع ماده ۸، است که چندسالی است در چارچوب یک کمیته ویژه بررسی می‌شود. با وجود پیشرفت نسبی که در این زمینه صورت گرفته، بر سرپیش نویس برنامه، بویژه نوع اقداماتی که جهت خلع سلاح باید به عمل آید و مراحل اجرای آنها، از جمله مسئله چارچوب زمانی، اختلاف نظرهای متعددی وجود دارد.

در نهایت، نه به عنوان ماده دستور کار، بلکه به صورت یکی از ضرورت‌های حاصل از سالها بحث و مذاکره، اعضای مختلف معتقدند

که براساس آن، انواع جدید سلاح‌های امحاً جمعی^{۲۸} غیرقانونی اعلام می‌شود. اعضای دیگر وابسته به گروه غرب معتقدند که بهتر است قراردادهایی جداگانه به منظور ممنوعیت انواع جدید و یا بالقوه سلاح‌های امحاً جمعی براساس موردی منعقد گردد، زیرا یک قرارداد عمومی مانع از آن می‌شود که از پیش سلاح‌های معین و بالقوه بروشنی تعریف شود یا در مورد سیستم بازرسی آنها اقدامات مقتضی اتخاذ گردد. بخش دوم، یعنی سلاح‌های رادیولوژیک به دو موضوع اساسی و متفاوت مربوط می‌شود: یکی از آنها ممنوعیت سلاح‌های رادیولوژیک و دیگری ممنوعیت حمله به صنایع هسته‌ای است. دیدگاهها در مورد لزوم جدا ساختن یا یکی کردن این دو مورد متفاوت است. کنفرانس خلع سلاح پیش نویس معاهده‌ای را در ممنوعیت سلاح‌های رادیولوژیک که در سال ۱۹۷۹ مشترکاً از طرف شوروی و آمریکا ارائه گردید و پیشنهادهایی برای بخشی از یک معاهده ممنوعیت سلاح‌های رادیولوژیک و اشاعه یا انتشار مواد رادیواکتیو برای اهداف خصمانه را، که در سال ۱۹۸۴ توسط سوئد ارائه شده بود، پیش روی خود دارد. این ابتکارات در دستور کار کمیته ویژه سلاح‌های رادیولوژیک که هر ساله با هدف تهیه قرارداد یا قراردادهایی در مورد هر جنبه از موضوع سلاح‌های رادیولوژیک تشکیل می‌گردد، قرار دارد.

ترتیبات مؤثر بین‌المللی به منظور تضمین امنیت دول فاقد سلاح‌های هسته‌ای در برابر استفاده یا تهدید به استفاده از سلاح‌های

ایدئولوژیک را تحت الشعاع قرار می دهد، پاسخ مسائلی که با امنیت دولتها سرو کار دارد ساده نیست.

به این دلیل، رابطه نزدیکی بین مذاکرات چند جانبه و جو عمومی بین المللی وجود دارد. در واقع این مذاکرات با سرنوشت مذاکرات در سایر زمینه ها مرتبط بوده و نمی تواند از تحولات منفی در سایر جنبه های زندگی بین المللی مصون بماند. علاوه بر این، دیدگاه چند جانبه با مشکلات بیشتری دست به گریبان است، زیرا طیفی از مسائل و منافع و نیز نگرانی جهانی برای تأمین امنیت را پیش روی خود دارد.

با این وجود، کنفرانس خلع سلاح با حفظ پویایی مذاکرات در زمینه مسائل کلیدی، کمک به فهم دیدگاهها و نگرانی های امنیتی یکدیگر، انعکاس مباحثات برای قضاوت افکار عمومی، کمک به توسعه روابط بین المللی و کاهش نگرانی های امنیتی کشورها، جامعه بین المللی را یاری داده است و همان طور که خاویریزرد کوئینا گفته است: «این کنفرانس نهاد بجا و شایسته ای است که می تواند تحولات مثبت جامعه بین المللی در سالیان اخیر را در قالب معاهدات مشخصی مکتوب کند».^{۲۹}

۰۲

در ماه سپتامبر ۱۹۸۸، ریاست کنفرانس خلع سلاح پس از شش سال و نیم به جمهوری اسلامی ایران واگذار گردید. ریاست براساس ترتیب الفبایی نام کشورها و هر ماه به یک عضو محول می گردد و به این ترتیب هر سال

که کنفرانس خلع سلاح جدای از نقش مستمر خود در بسط زمینه های توافق و رفع اختلاف در زمینه خط مشی می تواند کارایی خود را در سالهای آتی ارتقا دهد. در این خصوص سوالات زیر مطرح شده است:

— چگونه می توان نقش و فرایند مذاکره راجع به موادی که بحث درباره آنها آغاز شده، نظیر سلاحهای شیمیایی، سلاحهای رادیولوژیک، تضمینات امنیتی به دول فاقد سلاحهای هسته ای و برنامه جامع خلع سلاح را تقویت و تسریع کرد؟

— چگونه می توان کارایی کنفرانس در زمینه خلع سلاح هسته ای، جلوگیری از جنگ هسته ای و منع مسابقه تسلیحاتی در فضای ماورای جو را با توجه به اختلاف نظرهای موجود در مورد نقشی که این نهاد باید در این زمینه ایفا کند افزایش داد؟

— چگونه می توان مذاکرات چند جانبه را به دو جانبه مربوط کرد تا مطمئن شد که تلاشها در دو زمینه مکمل و تقویت کننده یکدیگر هستند، به طوری که کار کنفرانس خلع سلاح به وقت گذرانی و تأثیرپذیری و دنباله روی انفعالی از نتایج مذاکرات دو جانبه محدود نشود؟

به طور کلی دیدگاههای متباین دولتها در زمینه مسائل مربوط به روابط بین المللی و سیاستهای امنیتی تا به حال کنفرانس خلع سلاح را از پیشرفت چشمگیر بازداشته است، زیرا کمبود اعتماد و اطمینان و ترس حاصل از نیات خصمانه متصور یا واقعی ریشه دار است. به رغم نفع عمومی در طرد جنگ، بویژه نوع هسته ای آن، که اختلافات

سازمان ملل و اعضای علاقه‌مند و رئیس کنفرانس یا دستیاران او در جلسات غیررسمی صورت می‌گیرد.

— محور سوم، شرکت رئیس کنفرانس در جلسه هفتگی هماهنگ کنندگان گروه دولتهای غرب، شرق، غیرمتعهد و چین است. توضیح اینکه هر یک از گروههای سیاسی کنفرانس در هفته یک جلسه هماهنگی داشته و یکی از اعضا به مدت یک سال به ریاست گروه انتخاب می‌کند. چین تنها کشوری است که عضو هیچ یک از گروههای سه‌گانه نیست. در جلسه هماهنگی هفتگی که با حضور رئیس کنفرانس تشکیل می‌شود، رؤسای گروهها به توضیح مواضع گروه متبوع خود راجع به مواد هشتمانه دستور کار و سایر مسائل و موضوعات مربوط می‌پردازند تا کنفرانس بتواند با توجه به رویه اجماع، به موضع واحدی نایل گردد. ریاست گروه ۲۱ (دول غیرمتعهد و بی طرف) در ماه اوت ۱۹۸۸ با جمهوری اسلامی ایران بود.

— محور فرعی دیگر، تشکیل جلسه هماهنگی رئیس کنفرانس با معاون دبیرکل کنفرانس و کارشناسان اداره خلع سلاح پیش از هر جلسه عمومی است که طی آن معاون دبیرکل توضیحات تکمیلی ارائه داده، هماهنگی لازم را با رئیس به عمل می‌آورد.

— جدای از مسئولیت ریاست، اعضای هیئت نمایندگی جمهوری اسلامی ایران که در تابستان امسال ریاست کنفرانس را برعهده داشت، در جلسات پنج کمیته ویژه کنفرانس و گروههای فرعی تر آنها شرکت نموده و آخرین تحولات و مواضع دولتها را جمع‌بندی

شش کشور، در طول فعالیت شش ماهه کنفرانس، ریاست آن را به عهده می‌گیرند. با توجه به اینکه بخش اول اجلاس کنفرانس، اول ماه فوریه ۱۹۸۹ آغاز خواهد شد، به طور طبیعی دوران ریاست جمهوری اسلامی ایران تا آن زمان ادامه خواهد داشت.

مسئولتهای هیئت نمایندگی جمهوری اسلامی ایران به ریاست آقای دکتر ولایتی، وزیر امور خارجه، و متعاقباً آقای دکتر شمس اردکانی، مشاور وزیر امور خارجه و رئیس گروه مطالعات انرژی دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی، در چند محور خلاصه می‌شود:

— اداره اجلاس عمومی کنفرانس که هر هفته روزهای سه‌شنبه و پنجشنبه برگزار می‌گردد و طی آن نمایندگان کشورها با توجه به ماده دستور کار به سخنرانی می‌پردازند؛ اما نظر به اینکه در ماه سپتامبر رسیدگی به مواد دستور کار خاتمه یافته است، معمولاً جلسات عمومی به گزارش سالانه رؤسای کمیته‌های پنج‌گانه کنفرانس و تصویب این گزارشها اختصاص دارد و نمایندگان نیز در نطقهای خود که جنبه کلی دارد، به ارزیابی کار سالانه کنفرانس حول مواد هشتمانه می‌پردازند.

— محور دوم، تدوین متن نهایی گزارش سالانه کنفرانس در خصوص موادی است که کمیته ویژه ندارند، یعنی جلوگیری از آزمایشهای هسته‌ای، توقف مسابقه تسلیحات هسته‌ای و خلع سلاح هسته‌ای، و جلوگیری از جنگ هسته‌ای، شامل کلیه مسائل مربوط و کارایی مؤثر کنفرانس خلع سلاح.^{۳۰} این کار با حضور کارشناس مربوط از اداره خلع سلاح

کنوانسیون به مراحل نهایی رسیده و این کشورها در سالهای گذشته مشارکت چندانی نداشته‌اند)، غیرممکن بودن سیستم بازرسی و کنترل صدها ماده شیمیایی که می‌تواند در تولید جنگ افزار شیمیایی به کار رود و... دلایل این رکود تدریجی هستند. چهار کمیته دیگر عبارت‌اند از کمیته ویژه جلوگیری از مسابقه تسلیحاتی در فضای ماورای جو، کمیته ویژه سلاحهای رادیولوژیک و انواع جدید تسلیحات امحاً جمعی، کمیته ویژه برنامه جامع خلع سلاح و کمیته ویژه ضمانتهای امنیتی به دول غیرهسته‌ای که دلایل عدم پیشرفت آنها در بخش اول همین گزارش تشریح گردیده است.

جمع‌بندی سالانه کلیه تحولات خلع سلاح در سال ۱۹۸۸ تهیه و تدوین گزارش سالانه کنفرانس خلع سلاح و نهادهای فرعی آن برای تقدیم به مجمع عمومی در ماه سپتامبر که مسئولیتی سنگین و مستلزم فعالیت مؤثری است، در دوره ریاست ایران به نحو آبرومندانه‌ای صورت گرفت و در ۲۰ سپتامبر ۱۹۸۸ جلسه پایانی کنفرانس مربوط به این سال برگزار و گزارش نهایی کنفرانس خلع سلاح تصویب شد و متعاقباً این گزارش در ۱۹ اکتبر توسط نمایندگی جمهوری اسلامی ایران در سازمان ملل متحد به کمیته اول مجمع عمومی تقدیم گردید.

بهروز مرادی

کرده و در صورت داشتن پیشنهادی بجا، آن را برای اعضای کمیته‌ها تبیین نموده و نتیجه امر را به رئیس کنفرانس منعکس کردند. این کمیته‌ها، همان‌گونه که پیش از این اشاره شد، برای بررسی و مذاکره در مورد پنج ماده دستور کار ایجاد گشته و جنبه تخصصی دارند. در این میان کمیته ویژه سلاحهای شیمیایی و سه گروه A، B و C آن مأمور تدوین متن کنوانسیون جامع سلاحهای شیمیایی^{۳۱} بوده و مواد شانزده گانه و ضمایم کنوانسیون بین این سه گروه تقسیم شده و پاره‌ای از هیئتهای نمایندگی با چند تن کارشناس مسائل شیمیایی و حقوقی در این جلسات شرکت می‌کنند. نزدیک به ۲۰ سال است که کنفرانس خلع سلاح و نهادهای پیشین آن به مذاکره راجع به این کنوانسیون مشغول بوده و اکثر موانع عمده تنها ظرف چند سال گذشته (به دلیل کاربرد گسترده سلاح شیمیایی در جنگ عراق با ایران و بهبود روابط شرق و غرب) رفع شده و مسائل باقیمانده بیشتر جنبه فنی و حقوقی دارند. اما تحولات یکساله اخیر در کنفرانس این گونه نشان می‌دهد که انعقاد یک کنوانسیون «جامع» غیرممکن بوده و بزودی قابل دسترسی نیست. مؤثر بودن سلاح شیمیایی در جنگ و اصرار به حفظ آن به عنوان سلاح سازمانی ارتش،^{۳۲} ورود کشورهای جهان سومی به مباحثات شیمیایی با طرحها و نکات جدید (آن هم در مقطعی که تدوین

۱. کمیسیون انرژی اتمی (Atomic Energy Commission) براساس اولین قطعنامه مجمع عمومی در تاریخ ۲۴ ژانویه ۱۹۴۶ از اعضای شورای امنیت و کانادا تشکیل گردید. مأموریت فوری این کمیسیون ارائه پیشنهادی مشخص در جهت حذف سلاحهای هسته‌ای و سایر سلاحهای امحاً جمعی بود. مذاکرات اولیه این کمیسیون که براساس مأموریت محوله آغاز شده بود، در سال ۱۹۴۹ متوقف گردید.

۲. کمیسیون سلاحهای متعارف (Commission for Conventional Armaments) به منظور تکمیل کمیسیون انرژی اتمی، در سال ۱۹۴۷ کمیسیون سلاحهای متعارف ایجاد گردید و نهاد اخیر به دنبال شروع کار مقدماتی، تصمیم گرفت که تنظیم و کاهش کلیه تسلیحات و نیروهای مسلح، بجز سلاحهای هسته‌ای و امحاء جمعی، در حوزه نظارت آن باشد. جلسات این کمیسیون پس از سال ۱۹۵۰ تشکیل نگردید.
۳. کمیسیون خلع سلاح (Disarmament Commission) در سال ۱۹۵۲ براساس قطعنامه شماره ۵۰۲ (۷۱) مجمع عمومی، کمیسیون انرژی اتمی و کمیسیون سلاحهای متعارف در یکدیگر ادغام شده و در نتیجه، کمیسیون خلع سلاح با عضویتی محدود به وجود آمد. در سالهای باقیمانده دهه ۱۹۵۰ کمیسیون خلع سلاح عمده‌ترین نهاد مجمع عمومی برای مذاکرات خلع سلاح به شمار می‌رفت. این کمیسیون یک کمیته فرعی پنج دولتی (متشکل از کانادا، فرانسه، اتحاد شوروی، بریتانیای کبیر و ایالات متحد آمریکا) ایجاد نمود که از ۱۹۵۴ تا ۱۹۵۷ به طور غیر علنی تشکیل جلسه داده و به طور منظم به کمیسیون خلع سلاح و مجمع عمومی گزارش می‌داد و طی این مدت توافقنامه‌ای را جهت طرح جامع و هماهنگ خلع سلاح به مذاکره گذاشت. در سال ۱۹۵۷ مجمع عمومی با افزودن ۱۴ عضو جدید، کمیسیون خلع سلاح را بسط داد و در ۱۹۵۸ به دلیل نگرانی فزاینده، بویژه ناشی از آزمایشهای هسته‌ای، تصمیم گرفت که به طور موقت کلیه اعضای سازمان ملل متحد به عضویت این کمیسیون درآیند؛ اما توافق بر سر برگزاری منظم جلسات حاصل نشد و در نتیجه، کمیسیون تنها دو بار در سالهای ۱۹۶۰ و ۱۹۶۵ تشکیل جلسه داد و بعداً در کمیته ده ملیتی و هیجده ملیتی خلع سلاح ادغام گردید.
۴. کمیته ده ملیتی خلع سلاح (Ten Nation Committee on Disarmament) نهاد دوجانبه‌ای بود که در سال ۱۹۶۰ از ترکیب ده عضو از دو اتحادیه عمده نظامی شرق و غرب (ناتو و ورشو)، خارج از نظام سازمان ملل متحد، ایجاد گردید اما به آن مرتبط بود تا اینکه پس از انحلال کمیسیون خلع سلاح، مأموریت آن کمیسیون را عهده‌دار گردید.
۵. کمیته هیجده ملیتی خلع سلاح [Eighteen-Nation Committee on Disarmament (ENCD)]: نخستین تلاشهای سازمان ملل متحد در جهت بررسی جامع مسئله خلع سلاح با مشکلاتی روبرو بود تا اینکه مجمع عمومی در ۲۰ نوامبر ۱۹۵۹ با تصویب قطعنامه ۱۳۷۸ (XIV) برای نخستین بار در مورد تحقق فوری هدف خلع سلاح جامع و کامل تحت کنترل مؤثر بین‌المللی اظهار امیدواری کرد. این هدف تاکنون به عنوان مقصد غایی سازمان ملل متحد در زمینه خلع سلاح تلقی شده است.
- در اوایل دهه ۱۹۶۰، ابتکارهای متعددی جهت نیل به هدف مورد نظر طی مراحل گوناگون اتخاذ گردید تا اینکه اتحاد شوروی و ایالات متحد آمریکا براساس بیانه‌ای مشترک که در تاریخ ۲۰ سپتامبر ۱۹۶۱ منتشر گردید، بر هشت اصل به عنوان اساسی برای مذاکرات آینده که در جهت آن هدف نهایی خواهد بود، توافق کردند. در همین سال، مجمع عمومی با تصویب قطعنامه ۱۷۲۲ (XVI) توافق بعدی بین اتحاد شوروی و آمریکا بر سر ترکیب کمیته خلع سلاح را که با توجه به ۸ اصل اعلام شده مذاکراتی را در جهت خلع سلاح جامع و کامل عهده‌دار خواهد شد، تأیید نمود. ترکیب اعضای کمیته هیجده ملیتی، آن گونه که اعلام شد، از این قرار بود: برزیل، بلغارستان، کانادا، چکسلواکی، اتیوپی، فرانسه، هند، ایتالیا، مکزیک، نیجریه، لهستان، رومانی، سوئد، اتحاد شوروی، جمهوری متحد عربی، بریتانیا و ایالات متحد آمریکا. فرانسه با بیان اینکه مسئله خلع سلاح بعداً فیما بین دولی که قادرند به طور مؤثر به پیشبرد آن کمک نمایند، مورد بحث قرار می‌گیرد، از شرکت در این کمیته خودداری کرد. اولین کنفرانس کمیته هیجده ملیتی خلع سلاح در مارس ۱۹۶۲ در شهر ژنو برگزار گردید.
۶. کنفرانس کمیته خلع سلاح [Conference of the Committee on Disarmament (CCD)]: کمیته هیجده ملیتی خلع سلاح با پیوستن ۸ کشور جدید بسط یافت و عنوان آن نیز به «کنفرانس کمیته خلع سلاح» تغییر یافت. اعضای جدید عبارت بودند از: آرژانتین، مجارستان، ژاپن، مغولستان، مراکش، هلند، پاکستان و یوگسلاوی. این

کنفرانس در سال ۱۹۷۵ بار دیگر با الحاق آلمان شرقی، آلمان غربی، ایران، پرو و ژنر گسترش یافت.

۷. کمیته خلع سلاح (Committee on Disarmament) براساس تصمیمات اولین اجلاس مجمع عمومی ویژه خلع سلاح که در سال ۱۹۷۸ برگزار گردید، تنها یک نهاد برای انجام مذاکرات چند جانبه خلع سلاح به نام کمیته خلع سلاح ایجاد گردید که نام آن رسماً از ۷ فوریه ۱۹۸۴ به «کنفرانس خلع سلاح» تغییر یافت.

S. First Special Session of General Assembly Devoted to Disarmament

۹. منظور معاهده ممنوعیت آزمایش سلاح هسته‌ای در فضای ماورای جو و زیر آب (Partial Test - Ban Treaty) است که در ۵ اوت ۱۹۶۳ در مسکو به امضا رسید و از ۱۰ اکتبر ۱۹۶۳ لازم الاجرا شد. ایران در سال ۱۹۶۴ به این معاهده پیوست. این عهدنامه انجام انفجار جهت آزمایش سلاح هسته‌ای یا هرگونه انفجار هسته‌ای دیگر را در مناطق زیر ممنوع اعلام می‌کند:

الف) در جو و ماورای جو، یا زیر آب شامل آبهای سرزمینی یا دریای آزاد؛

ب) در هر محیط دیگری که چنین انفجاری موجب شود تشعشعات رادیواکتیو از سرحدات ارضی دولتی که انفجار تحت صلاحیت یا کنترل آن انجام شده است، فراتر رود.

۱۰. منظور معاهده اصول حاکم بر فعالیتهای دولتها در اکتشاف و استفاده از فضای ماورای جو شامل ماه و سایر اجرام سماوی (Outer Space Treaty) است که در ۲۷ ژانویه ۱۹۶۷ در لندن، مسکو و واشنگتن امضا گردید و از ۱۰ اکتبر ۱۹۶۷ به اجرا گذارده شد. این معاهده قرار دادن هرگونه شیئی که سلاحهای هسته‌ای یا انواع دیگر تسلیحات امحاء جمعی را حمل کند، مستقر نمودن چنین سلاحهایی در اجرام سماوی، یا استقرار آنها در فضای ماورای جو را به هر طریقی ممنوع می‌سازد. به موجب آن، ایجاد پایگاههای نظامی، تأسیسات و استحکامات، آزمایش هر نوع سلاح و یا انجام مانورهای نظامی در اجرام سماوی نیز منع گردیده است. ایران در سال ۱۹۶۷ این معاهده را تنها امضا کرده است.

۱۱. معاهده عدم گسترش تسلیحات هسته‌ای [Non-Proliferation Treaty (NPT)]: این معاهده در اول ژوئیه ۱۹۶۸ در لندن و مسکو و واشنگتن امضا گردید و از مارس ۱۹۷۰ به اجرا درآمد. معاهده مزبور دول دارنده سلاحهای هسته‌ای را از انتقال تسلیحات یا وسایل انفجار هسته‌ای یا اعطای اجازه کنترل آنها به دول غیرهسته‌ای و همچنین کمک، تشویق یا ترغیب آنها به ساختن یا به دست آوردن چنین تسلیحات و وسایلی منع می‌کند. به علاوه دریافت، ساختن یا به دست آوردن سلاح یا سایر وسایل هسته‌ای از سوی دول غیر اتمی را نیز ممنوع اعلام می‌کند. دول غیرهسته‌ای متعهد می‌شوند تا با هدف جلوگیری از تبدیل انرژی هسته‌ای از استفاده‌های صلحجویانه به بخش تولید سلاح یا سایر وسایل منفجره هسته‌ای، قراردادهای حفاظتی با آژانس بین‌المللی انرژی اتمی منعقد سازند. طرفین معاهده موظف‌اند تبادل تجهیزات، مواد و اطلاعات علمی و تکنولوژیک برای استفاده‌های صلحجویانه از انرژی هسته‌ای را تسهیل کنند و اطمینان دهند که منافع بالقوه از کاربرد صلحجویانه انفجارات هسته‌ای در دسترس دول غیرهسته‌ای طرف معاهده قرار خواهد گرفت. به علاوه تعهد می‌شوند تا با حسن نیت مذاکراتی بر سر اقدامات مؤثر به منظور توقف مسابقه تسلیحاتی در نزدیکترین زمان ممکن و خلع سلاح هسته‌ای و انعقاد معاهده‌ای در خلع سلاح عمومی و کامل را آغاز کنند. ایران در سال ۱۹۷۰ به این معاهده ملحق گردید و هم‌اکنون طی قراردادی، تحت نظام حفاظتی آژانس بین‌المللی انرژی اتمی قرار دارد.

۱۲. منظور معاهده ممنوعیت نصب سلاحهای هسته‌ای و دیگر تسلیحات امحاء دسته جمعی در بستر و زیر بستر دریا و اقیانوس (Sea - Bed Treaty) است که در ۱۱ فوریه ۱۹۷۱ در لندن، مسکو و واشنگتن امضا گردید و از ۱۸ مه ۱۹۷۲ به اجرا گذارده شد. این معاهده استقرار یا نصب هرگونه سلاح هسته‌ای یا دیگر انواع سلاحهای امحاء دسته جمعی، و ساختمانها، سکوها و تأسیسات پرتاب موشک یا دیگر تسهیلاتی را که مشخصاً برای ذخیره،

آزمایش یا استفاده از چنین تسلیحاتی طراحی شده‌اند، در بریتانیا و زیربستر دریا و اقیانوس (ماورای منطقه ۱۲ مایلی دریای سرزمینی) ممنوع می‌سازد. ایران در سال ۱۹۷۱ به این معاهده پیوست.

۱۳. منظور کنوانسیون ممنوعیت توسعه، تولید و ذخیرهٔ سلاحهای باکتریولوژیکی (میکروبی) و سمی و نابودی آنها [Biological Weapons Convention (BWC)] است که در تاریخ ۱۰ آوریل ۱۹۷۲ در لندن و مسکو و واشنگتن امضا و از ۲۶ مارس ۱۹۷۵ لازم الاجرا گردید. این کنوانسیون توسعه، تولید، ذخیره یا به دست آوردن (به هر وسیله) و نگهداری ترکیبات میکروبی و بیولوژیکی یا سمی در انواع و اندازه‌هایی که اهداف پیشگیری کنندهٔ حفاظتی و صلحجویانه را نتواند توجیه کند، همچنین سلاحها، تجهیزات یا وسایل حمل کنندهٔ چنین مواد یا سمومی برای اهداف خصمانه یا درگیری نظامی را مجموعاً ممنوع می‌سازد. نابودی مواد، سموم، تسلیحات، تجهیزات و وسایل جنگی که در اختیار طرفین کنوانسیون قرار دارد یا تبدیل و انتقال آنها به مصارف و استفاده‌های صلحجویانه نباید دیرتر از ۹ ماه از تاریخ لازم الاجرا شدن کنوانسیون آغاز گردد. ایران در سال ۱۹۷۳ به این معاهده پیوست.

۱۴. منظور کنوانسیون ممنوعیت استفادهٔ نظامی یا خصمانه از تکنیکهای تغییردهندهٔ محیط [Environmental Convention on the Prohibition of Military or Any Other Hostile of Environmental Modification Techniques (ENOD)] است که در ۱۸ مه ۱۹۷۷ در ژنو به امضا رسید و از ۵ اکتبر ۱۹۷۸ لازم الاجرا گردید. این کنوانسیون استفادهٔ نظامی یا خصمانه از تکنیکهای تغییردهندهٔ محیط را که به عنوان وسایل نابود کنندهٔ مخرب یا آسیب رسان، آثار گسترده و دیرپا و حاذق نسبت به دول عضو کنوانسیون دربرداشته باشد، منع می‌کند. عبارت «تکنیکهای تغییردهندهٔ محیط» به هر تکنیکی اطلاق می‌گردد که (از طریق انحراف یکبارهٔ جریان طبیعی) پویایی، ترکیب یا بافت زمین از جمله زندگی گیاهان و جانوران لیتوسفر (قسمت سخت زمین)، هیدروسفر (آبها و اقیانوسها)، اتمسفر (جو زمین) یا فضای خارجی را تغییر دهد. ایران این کنوانسیون را در سال ۱۹۷۷ امضا کرده است.

۱۵. اعضای غربی کنفرانس خلع سلاح: آمریکا، انگلیس، فرانسه، آلمان غربی، ایتالیا، هلند، بلژیک، ژاپن، استرالیا و کانادا.

۱۶. اعضای کنفرانس از بلوک شرق: شوروی، آلمان شرقی، لهستان، چکسلواکی، مجارستان، رومانی، مغولستان و بنگالستان.

۱۷. اعضای گروه ۲۱ کنفرانس: هند، یوگسلاوی، مصر، اندونزی، جمهوری اسلامی ایران، الجزایر، آرژانتین، برزیل، برمه، کوبا، اتیوپی، کنیا، مکزیک، مراکش، نیجریه، پاکستان، پرو، سریلانکا، سوئد، ونزوئلا و زئیر. چین جزء هیچ یک از گروههای سه گانهٔ کنفرانس نیست.

18. Nuclear Test - Ban

19. Cessation of the Nuclear Arms Race and Nuclear Disarmament

20. Prevention of the Nuclear War, Including All Related Matters

21. Chemical Weapons

22. Prevention of on Arm Rule in Outer Space

23. Effective International Arrangements to Assure Non-Nuclear Weapon States Against the Use or Threat of Use of Nuclear Weapons

24. New Types of Weapons of Mass Destruction and New Systems of Such Weapons; Radiological Weapons

25. Comprehensive Programme of Disarmament

26. Non Negotiating Mandate

هرگاه دستورالعمل یک نهاد فرعی کنفرانس خلع سلاح در جهت مذاکره نباشد، مذاکره کنندگان در آن کمیته نمی‌توانند با تدوین سندی قراردادی، یا عهدنامه‌ای در مورد موضوع مورد مذاکره، سایر اعضای کنفرانس را بدان...

سند متعهد سازند، بلکه صرفاً می‌توانند براساس آن دستورالعمل زمینه‌های توافق راجع به موضوع مورد بحث را جستجو کنند.

27. Ad-Hoc Group of Scientific Experts to Consider International Co-Operative Measures to Detect and Identify Seismic Events

این گروه همان گونه که از عنوانش پیداست از متخصصین دول عضویاً ناظر کنفرانس خلع سلاح تشکیل شده و هدف آنها جستجوی راههایی برای اتخاذ اقدامات هماهنگ بین‌المللی در ردیابی وقایع زلزله‌نگاری است که بخشی از معاهده آتی توقف آزمایشهای هسته‌ای را تشکیل خواهد داد، و گروه مورد نظر در ابتدا براساس تصمیم اتخاذ شده در کنفرانس کمیته خلع سلاح در تاریخ ۲۲ ژوئیه ۱۹۷۶ تشکیل گردید و متعاقباً بنا به تصمیم کمیته خلع سلاح در تاریخ ۷ اوت ۱۹۷۹ با دستورالعمل جدید کار خود را دنبال نمود و تاکنون حدود ۳۰ جلسه تشکیل داده، و گزارش و اطلاعات مفیدی در زمینه فوق‌الذکر به کنفرانس خلع سلاح ارائه کرده است.

28. Weapons of Mass - Destruction Nature

۳۹. به نقل از پیام دبیرکل سازمان ملل متحد به کنفرانس خلع سلاح در تاریخ ۴ فوریه ۱۹۸۶.

30. Effective Functioning of the Conference on Disarmament

31. Comprehensive Conrention on Total Ban of Chemical Weapons

۳۲. توضیح اینکه دولت فرانسه در ۷ آوریل سال جاری میلادی با تقدیم یک سند کار (Working Paper) به کمیته ویژه شیمیایی کنفرانس خلع سلاح خواستار شد تا در دوره دهساله پس از لازم الاجرا شدن کنوانسیون جامع سلاحهای شیمیایی، دول عضو یک ذخیره امنیتی از این سلاح را حفظ نمایند تا در صورتی که مورد حمله شیمیایی واقع شدند از خود دفاع کنند و از همین رو پاراگراف هفتمی را به شرح زیر برای ماده اول این کنوانسیون پیشنهاد کرد: «موارد فوق نباید روی قواعد مشخص و موقتی مربوط به ذخیره امنیتی تأثیری بگذارند». پس از ارائه این پیشنهاد، به طوری جدی برگزاندن آن در ماده اول اصرار کرد، به طوری که بخش اعظمی از وقت کمیته ویژه شیمیایی در اجلاس بهار و تابستان گذشته صرف چانه زنی در این مورد شد و بدین صورت مانع دیگری بر سر راه این کنوانسیون ایجاد گردید. به نظر خلاصه می‌توان گفت که پیشنهاد فرانسه نه تنها دول فاقد سلاح شیمیایی را به کسب آن ترغیب می‌کند و خطر اشاعه این سلاح را دربردارد، بلکه جهان شمولی و موجودیت اصلی کنوانسیون مورد نظر را خدشه دار می‌سازد.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی